

El campaner, un ofici al llindar de la desaparició?

Daniel Vilarrubias i Cuadras

Malgrat viure avui en una societat laica, tots hem entrat en una església almenys alguna vegada, encara que sigui només per un casament o un enterrament d'alguna persona estimada o propera. I hem mirat de reüll aquella porteta del racó, que condueix qui sap on. Darrera aquella obertura, sovint tancada a pany i clau per rectors zelosos o agutzils primmirats, acostuma a amagar-s'hi l'escala que mena cap amunt. Si mai heu tingut l'ocasió de traspasar-la, sabreu de què us parlo. És l'accés al campanar, al reialme del campaner i del control temporal del poble.

Si mai teniu, doncs, ocasió de fer-ho (no podent resistir la temptació, haureu tornat), un cop hagueu apretat amunt i deixat enrere el cargol de graons de pedra, us trobareu sobre les voltes de l'església, potser fins i tot –si l'església és gran i important– un espai que conté una comuna o lavabo. Uns metres més amunt podeu topar-vos amb el batec impassible d'un rellotge mecànic més o menys ben adobat i engreixat; si esteu de pega, el cadàver del mateix. Potser haureu d'esquivar les transmissions que mouen les agulles del quadrant exterior...

...i ja està. Si podeu carregar els ossos una vintena llarga d'esglaons més, ja haureu arribat a mig camí de l'infinit: sou a la sala de campanes. La llum ja envaeix l'espai, almenys per a veure's les cares. Veureu els coloms mirar-vos amb aire d'envair el seu habitatge. Si en un principi pujàveu amb la idea de la panoràmica de la plaça i els carrers immediats, ara ja no us en recordeu. Les campanes són allí i us roben completament l'atenció.

Potser fa anys que les escolteu (o fins ara mai no hi havíeu reparat?) però segurament mai les havíeu vist tant de prop. I aquesta proximitat física deriva en fascinació gairebé sempre, especialment si qui us hi acompanya és el rei de l'espai: el campaner. I si no us hi acompanya, què hi feu en territori vedat al profà? No era la curiositat el què us ha mogut fins aquí dalt?

El campaner us ensenyarà les seves eines de treball, que estima com a companyes que són. Per ell, un home sovint tingut per rude que es torna dolç quan parla dels seus bronzes, són les seves filles. I com a tals, les cuida, tascona, engreixa els seus eixos i batalls, i pot arribar a parlar amb elles. Les acarona. En definitiva, les estima. Aquesta lliçó d'amor és el més impagable de tot. Més que la visió d'ocell de les vostres teulades.

Si podeu, escolteu aquesta veu dels bronzes des de dalt de la torre; no podreu oblidar-ho mai.

I, quan baixeu les escales i us trobeu altre cop al carrer, tindreu la sensació d'haver estat un temps en un altre món o, almenys, d'haver tingut una catarsi en descendir aquell cargol estret.

El campanar és el punt visual de referència d'un poble. Des d'allí tot es veu, i allí hauríeu d'ésser vistos des de tot arreu. Cada poble a Catalunya podria presentar-se una mica pel seu campanar, almenys si el contextualitzem.

Aquest punt arquitectònic, del qual hom presumirà amb més o menys orgull segons pugui permetre's, és el lloc d'emissió de senyals acústics d'una gran particularitat. Actualment s'ha perdut la figura del campaner, qui emetia els dits senyals; en queden molt pocs, i quasi no en surten de nous. Abans, darrera de cada torre hi havia un campaner encarregat. Malgrat tot, l'ofici –com el d'espardenyer o cisteller– es resisteix a desaparèixer.

Algunes esglésies catalanes sembla que han engegat de nou l'activitat de tocar les campanes. Nosaltres ja no demanem que sigui a mà, que és el millor i el que tindria més sentit, ja que la campana és un estri de comunicació. El més important és recuperar la veu dels nostres campanars. La Confraria de Campaners de Catalunya pretén treballar en aquesta direcció. El problema és que hom assimila el llenguatge de les campanes amb cosa d'església, de religió. I és cert que ha arribat a nosaltres per aquesta via; però un poble estima les pròpies campanes perquè a més dels senyals religiosos (*Àngelus* o toc d'Oració, toc de missa, etc) també es fan tocs dedicats a particulars, que se senten agraïts tota la vida als metàl·lics elements. Qui no recorda el tritlleig de les campanes quan ha batejat el seu fill, o quan s'ha casat, quan és festa o, d'una manera diferent –però igualment intensa– quan ha enterrat el seu pare o avi? Les campanes doncs, acompanyen molts moments decisius de les nostres vides, sense parlar dels senyals horaris, les alarmes, etc.

Així doncs, les campanes poden tenir quelcom d'entranyable per a tots nosaltres. Per parlar-nos d'altres temps, per ésser quelcom nostre, perquè fascinen a tothom, de la persona més inculta a la més lletrada. Qui no s'ha quedat embadalit més d'un cop en contemplar l'espectacle, com encens sonor, que el tany de les campanes ocasiona al paisatge d'un poble o d'una vila? No manquen persones que són capaces d'agafar el cotxe per escoltar tocs de festa, soles, a hores ben intempestives i lluny de casa. I val la pena. Només dir que cal ser-ne conscients.

Perquè no tot és treball i estrès en la nostra vida; les campanes, com el campanar que emergeix (cada cop menys si veieu les grans ciutats) enmig de les cases, són un símbol d'uns valors que el campanar encarna encara avui dia: sacrifici per tocar-les i mantenir-les, sovint per pocs diners. Per treballar a llocs de difícil accés i a vegades en condicions climàtiques adverses. Si aquest valors representen només els del cristianisme... pugeu un dia a Cervera (autèntic santuari de pelegrinatge del toc manual) i begueu del mateix porró que els sonadors. Seria una llàstima que, allà on encara és possible, aquesta costum es perdés per negligència, deixadesa o manca d'apreci envers aquesta cultura musical tan antiga. El so d'una bona campana, ben ressonant i net, és un plaer per les nostres malmeses orelles, és com un bon menjar a la boca. Tota una diversió sonora i, si s'escau, visual. I si són vàries campanes alhora, la cosa augmenta exponencialment.

Catalunya té un mosaic campaner variat i complex; des dels tocs de la mencionada ciutat de Cervera, manuals, amb la posada a seure dels bronzes majors i el "bilandó" previ a ventar-les, des del pedaler, a la colla de campaners que han recuperat fa anys la veu de la Seu Tarragonina, també recentment uns joves a Solsona, o a pobles com Castellterçol o els intents d'alguns veïns de la vila d'Esparreguera de posar en marxa una activitat entorn de la torre.

No tot són, però, tocs manuals; quasi mai es pot mantenir un sou fix, per baix que aquest sigui; i si un grup accepta fer aquesta activitat potser no té una torre en les condicions necessàries de campaneria i conservació estructural. A Anglaterra aquestes coses no passen pas; les guildes de sonadors de "Change Ringing" (bell ringers) van si cal a fer la cervesa al *pub* més proper dissabte a la tarda després de tocar en un campanar que sol estar impecablement enfustat, aïllat acústicament i tèrmica de l'exterior. El més important és, però, que les campanes parlin. Que aquest paisatge sonor no desaparegui del marc habitat.

Les possibilitats que la tècnica permet són nombroses i ofereixen solucions molt amples a problemàtiques molt diverses. Fins i tot hi ha mecanitzacions campaneres que no impedeixen els tocs manuals, si un dia es pot i vol fer corda en mà.

Dins un segon grup, trobem la majoria de campanars catalans. Hi ha una gradació que va des del mutisme més absolut, passant per tocar només les hores, algunes festes, l'oració diària fins a estar completament mecanitzats, amb més o menys encert. Destacaríem del primer cas moltes parròquies catalanes (alguna catedral inclosa) i de l'altre extrem les Seus de Lleida, Barcelona, Girona, etc. o parròquies importants com Vilafranca, Granollers, Terrassa, entre

moltes d'altres. Totes aquestes tenen les seves campanes més o menys automatitzades.

Hi ha un tercer grup de torres: les que, prèvia pèrdua dels seus bronzes durant la Guerra Civil del 1936, han refet la campaneria d'acord amb les tècniques més modernes, no sempre locals. Això pot exaltar els ànims del folkloristes; tot depèn però de si es fa bé o de qualsevol manera. Un campanar segons la manera centroeuropea té el seu encant; el ressò esdevé majestuós i ha volgut ésser imitat per alguns constructors del nostre país: Guixà de Monistrol fabricà, entre els anys setanta i vuitanta del segle XX, un bon munt de campanes segons els cànons alemanys; algun cas similar ha fet la foneria Portilla a la catedral de Sigüenza. Les nostres campanes, més o menys bones, més o menys antigues o valuoses –i parlo ara de Catalunya, no de la Península– no difereixen gaire de les europees; el que canvia és el que els hi fem fer i de quina manera...

Pertanyen al grup de campanars ben estudiats i fets de nou els dels monestirs de Montserrat o Poblet, de les esglésies grans d'Igualada o Manresa, ja sia amb alguna campana històrica aprofitada o amb la totalitat de la campaneria feta expressament. Aquesta solució ens sembla perfecta perquè ofereix una coherència de so i de gust que dóna als campanars una veu de gran poder i qualitat. Ara bé, només la recomanem com a prioritària quan la tradició manual s'ha perdut i sembla irrecuperable.

Dèiem que el més important és recuperar la veu dels nostres campanars... quina impressió no fa veure el campanar que teníem mut quan comença a parlar...!

I si pot ser per mitjà d'una colla de campaners engrescats... millor. El nombre de tocs a fer és divers i gran. Fins i tot se'n poden crear de nous; el principal problema és que –en el millor dels casos– la gent escoltarà embadalida però no sabrà què dimoni es celebra, ja que el codi de senyals no estarà assimilat.

Entre els tocs civils, avui ja no tenen sentit els que marcaven l'obertura i tancament de muralles; els senyals horaris han esdevingut innecessaris per portar tots el rellotge al canell o al telèfon mòbil; però hi ha tantes coses que ja no tenen sentit i fem encara...

Els tocs més interessants eren els religiosos. Resulta ben interessant per a la història de la societat com es distingia, per exemple, si un difunt era home o dona, i fins i tot de quin barri o raval era, i també la categoria del funeral que se li feia. I el poble ho coneixia i comentava.

Això sí que sembla que es perd, sigui per la decadència del fenomen religiós, almenys pel que fa a la cultura de masses (i per comprendre un missatge, cal tenir la voluntat d'entendre'l) i pel fet que avui tots som iguals, homes i dones, rics i pobres... mentre que aquestes diferències podien ser una part de la salsa dels tocs, com una catedral difereix d'una ermita.

Justament per ser un reflex d'una altra època i d'una altra manera de concebre el temps, l'existència mundana temporal i la vida, cal documentar aquestes pràctiques per tal de deixar-ne constància.

Suposem que a tot arreu, més tard o més d'hora, acabaran per no ésser compresos la majoria de tocs que haurien sobreviscut fins als nostres dies: a Cervera, el bon amic Xavier Joan, campaner de Santa Maria, em contava fa poc com no van poder recuperar el toc de bon temps o de comunir: el seu predecessor en el càrrec, Jaume Font –que avui té 93 anys– va assegurar's fa temps al pedaler d'aquella magnífica torre... però la memòria el va traïr: feia massa anys que no li calia tocar a temps per conjurar les tempestes, no se li demanava des de feia decennis. En aquest aspecte, l'urgència a realitzar treballs de documentació dels tocs apresos per la via de la oralitat és una constant a tot el territori català.

Fixi's el lector en quins detalls pot caure el món de les campanes. Tothom sap que es tocava a morts o a bateigs. Ja costaria més de trobar qui sabés que entre Dijous Sant a la tarda i Dissabte Sant a la nit, les campanes resten mudes. Si afinem més els sabers, podrem trobar algú que ens parli de les matraques de fusta que substituïen les campanades durant aquest temps. Però quasi ningú sabrà que als campanars tradicionals de certa envergadura hom tirava les cordes de les campanes enfora de la torre en senyal de dol... i no hem entrat en el tema de les inscripcions, sants i funcions de cada campana....ni el de les notes que donen.

Són precisament aquests detalls els que donen sentit al complex i variat món de les campanes...i en fan un univers ric i digne de ser conservat amb el major interès per part de parròquies, ajuntaments, bisbats i demés institucions, propietaris titulars de les torres. Encoratgem des d'aquí a qui correspongui a intervenir per la conservació d'aquest patrimoni tan íntim de cada poble, sovint amagat en el cor, la memòria i els sentiments de les persones.

El panorama és, tot i això, esperançador: s'estan descobrint els valors culturals i socials d'aquests instruments i la seva incidència en la col·lectivitat. Els estudis de campanòlegs, musicòlegs, artesans

fonedors, antropòlegs i demés experts hi ajuda. A tall d'exemple, qui subscriu aquestes ratlles es troba elaborant un estudi dels campanars i campanes de la Val d'Aran, amb resultats altament positius, tant per a la cultura local, com per als seus habitants nadius, com per a les possibilitats turístiques d'aquella regió sovint visitada només per qüestions nivals.

Com deia Albert Camus a *Calígula*: "Aquest món, tal com està fet, no es pot suportar. Per això tinc necessitat de la lluna, o de la felicitat, o de la immortalitat, d'alguna cosa que potser sigui dement, però que no sigui d'aquest món."

El toc de les campanes és un bon exemple d'aquestes coses. Per això fascina l'home del segle XXI.

Us ho repeteixo: feu l'experiència. Pugeu a un campanar, mireu i escolteu. No us en penedireu.

Daniel Vilarrubias i Cuadras
festes.org, abril de 2007